

Tanzimat Döneminde Askeri Islahatın Kıbrıs'ta Uygulanması*

Doç. Dr. Hasan Samani

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Temel ve İnsani Bilimler Bölümü

hsamani@ciu.edu.tr

Öz

Osmanlı yenileşme tarihinde özgün bir yere sahip Tanzimat döneminde birçok yeni kurum oluşturulmuştur. 1571'den bu yana bir Osmanlı adası olan Kıbrıs'ta da Tanzimatın uygulamalarını görmek mümkündür. Mevcut çalışmada Tanzimat döneminde Osmanlı ordu teşkilatı ve askeralma usulü olarak uygulamaya konulan kura sistemi çerçevesinde askerlik hizmetlerinin yeniden düzenlenmesine yönelik ıslahatın Kıbrıs'ta uygulanması incelenmiştir. Kıbrıslı Hıristiyanların askerlik hizmetleri ile ilişkisi çalışmada yer verilen diğer bir konu olmuştur. Sonuç olarak dönem boyunca Kıbrıs'ta konuşlanan askeri birlik, 1874 senesine kadar Tophâne-i Amire'ye, bu tarihten sonra Birinci Ordu'ya bağlı, Akdeniz kalelerinin savunmasından sorumlu bir topçu alayı dairesinde yer almıştır. Kura usulü ve buna bağlı olarak bedelli askerlik hizmetleri adada da uygulanmıştır. Kıbrıslı Müslümanlar 1863-1871 arası dönemde askerliklerini sadece adada yapma ayrıcalıklarını elde etmişlerdir. 1878'de ada idaresinin İngilizlere devredilmesiyle buradaki Osmanlı ordu mevcudiyeti son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, askerlik, kura sistemi, Kıbrıs Topçu Taburu, Osmanlı.

Implementation of Military Reform in Cyprus During the Tanzimat Period

Abstract

During the Tanzimat (reform) period, which occupies a very unique place in the history of Ottoman Modernisation, many new institutions were established. The Tanzimat reforms were also implemented in Cyprus, which had been an Ottoman island since 1571. In this context, the present study aims to investigate the implementation and repercussions of reforms in the Ottoman army establishment and the military services that were institutionalized with the initiation of the system of conscription by lot in Cyprus during the Tanzimat Period. Another topic that this work focuses on is the issue of military service by non-Muslim Cypriots. Resultantly, the Ottoman army corps deployed in Cyprus was an artillery battalion. Cyprus artillery battalion was attached to one of the regiments which was responsible for defending the fortresses in the Mediterranean. The regiment was under the command of Tophane-i Amire until 1874, and subsequently of the First Army after 1874. The

*Bu makale, Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız danışmanlığında tamamlanan *Tanzimat Devri'nde Kıbrıs (1839 – 1878)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

system of conscription by lot and the military service by payment was also implemented in Cyprus. The Muslim Cypriots had the privilege of performing their military service only in their home country during the period of peace between 1863 and 1871. The Ottoman army in Cyprus ceased to exist when the British assumed control of the island's administration in 1878.

Keywords: Cyprus, military service, conscription by lot, Cyprus Artillery Battalion, Ottoman.

GİRİŞ

Kıbrıs, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer sancakları ile her zaman eş zamanlı olmasa da Tanzimat reformları çerçevesinde idare, yerel yönetim, yargı, eğitim, muhabere, sağlık ve diğer alanlarda yeni kurumların oluşturulduğu sancaklardan biri olmuştur. Tanzimat döneminde Kıbrıs'ın toplumsal ve ekonomik yapısı ile doğrudan Tanzimat reformlarının uygulanması sonucunda adada oluşturulan yeni kurumları farklı arşiv vesikaları, bakış açısı ve odak noktalarıyla ele alan yayınlanmış makale ve kitap çalışmaları mevcuttur. Bu çalışmalar, doğrudan Gülhane Hattı Hümayunu'nun uygulanma teşebbüsü de dahil olmak üzere genel olarak Tanzimat reformlarının Osmanlı taşra teşkilatına ilişkin muhtelif boyutlarının Kıbrıs'ta uygulanmasını ele almıştır. Doğrudan Tanzimat reformları bağlamında olmayıp, Tanzimat döneminde Kıbrıs'a ilişkin belli bir konuyu ele alan çalışmalar da mevcuttur. Tanzimat döneminde Kıbrıs'ı konu alan iki doktora tez çalışması mevcuttur. Bunlar Celal Erdönmez'in *Şeriyeye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)* (2004) ve Hasan Samani'nin *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)* (2006) adlı çalışmalarıdır. Tezler yayınlanmış değildir. Ancak, yazarların tezlerinde yer verdiği bazı konular üzerinde yayınlanmış makaleleri mevcuttur.

Celal Erdönmez'in irtidad, İngiliz konsoloslarının faaliyetleri, azat edilmiş köleler, Yunan vatandaşlığına geçen Rumlar, Osmanlı-Rusya ilişkilerinin Kıbrıs'a yansması (2008; 2011; 2013; 2014; 2019), Hasan Samani'nin zaptiye teşkilatının kuruluşu, modern belediyeleşimin başlangıcı, sıbyan mektepleri, ve ticari faaliyetler üzerine çalışmaları (2017; Samani ve Onurkan-Samani, 2017; Samani, 2018a; 2018b), Diren Çakılıcı'nın Tanzimat modernleşmesinin sembollerinden biri olan telgrafın adaya gelişini konu alan çalışması (2015), Kemal Çiçek'in Tanzimat dönemi başında muhtarlık teşkilatının kuruluşunu inceleyen çalışması (1998), Tanzimat döneminde Kıbrıs'ı konu edinen yayınlanmış başlıca makalelerdir.

Yukarıda zikredilen makale çalışmalarının yanısıra doğrudan Tanzimat reformlarının Kıbrıs'ta uygulanmasını konu edinen yayınlanmış tek kitap çalışması George Dionysiou'nun *The Implementation of Tanzimat Reforms in Cyprus*'udur. Yazarın ele aldığı konular Gülhane Hattı Hümayunu'nun Kıbrıs'ta ilanı ve yarattığı tepkiler, Kıbrıs'ın genel Osmanlı idari düzeni içindeki yeri, idare meclisleri, maliyede Tanzimat reformları ve vergiler, Ticaret Mahkemesi ve belediyelerin kuruluşu ile Osmanlı idaresinde Ortodoks Rum milletinin yeniden örgütlenmesi bağlamında Kıbrıs'tır (Dionysiou, 2009).

Sir George Hill, dört ciltlik *A History of Cyprus* adlı kapsamlı eserinin 4. cildinde Tanzimat reformlarına bazı yönleriyle yer vermiştir (1952, IV; 2015). Ahmet Uzun *Tanzimat ve Sosyal Direnişler* adlı kitap çalışmasında, Tanzimat'ın uygulanmasına tepkiler bağlamında Kıbrıs'a da yer vermiştir (2002). Aynı konuya yer veren diğer bir çalışma Mehmet Demiryürek'in *Nizam-ı Cedid'den II. Meşrutiyet'e Osmanlı Reform Süreci'nde Kıbrıs*'ıdır. Bu çalışmanın Tanzimat döneminde Kıbrıs'a ilişkin kapsamı Gülhane Hattı Hümayunu'nun Kıbrıs'ta uygulanmasına gösterilen tepkiler, uygulamadaki usulsüzlükler ve bunların giderilmesini sağlayarak Tanzimat'ın usulüne göre tatbikine yönelik Muhassıl Mehmet Talat Bey'in icraatları ile sınırlıdır (Demiryürek, 2010).

Tam künyeleri bu çalışmanın Kaynakça kısmında mevcut yukarıda zikredilen yayınlanmış makale ve kitaplara bakıldığı zaman, askeri alanda Tanzimat reformlarının Kıbrıs'ta uygulanmasını ele alan monografik bir çalışmanın yayınlanmamış olduğu görülebilir. Başta zorunlu askerliğe geçiş ve askere almada kura usulünün uygulanması

olmak üzere Tanzimat ıslahatının askerlik hizmetleri boyutu, Tanzimat'ın Kıbrıs'taki uygulamalarına yer veren yayınlanmış genel Kıbrıs Tarihleri'nde de neredeyse hiç yer bulmamıştır. George Hill, kura usulüne değinmeden sadece Kıbrıslı Müslümanların eski sadrazamlardan Kıbrıslı Mehmet [Emin] Paşa sayesinde askerliklerini adada yapma ayrıcalığını elde ettiklerini ifade etmektedir (1952, s. 251).

Mevcut çalışmada Tanzimat döneminde kura usulünün Kıbrıs'ta uygulanması ve etkileri, Kıbrıs'ın Osmanlı ordu teşkilatı içindeki konumu ve Kıbrıslı gayrimüslimlerin askerlik hizmetleriyle ilişkileri incelenmiştir. Çalışma, 'askeri alanda Tanzimat'ın Kıbrıs'ta uygulanmasına giriş' olarak değerlendirilebilir.

Çalışma, büyük ölçüde Başbakanlık Osmanlı Arşivinde tasnif olunmuş ve henüz yayınlanmamış Bab-ı Ali belge ve defterlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Az da olsa KKTC Girne Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi vesikalarından da yararlanılmıştır. Evangelia Balta editörlüğünde günümüz Türkçesine çevirisi yapılan 1876/1877 tarihli Baf Kazası'na bağlı Kukla Nahiyesi nüfus defteri yayınlanmış arşiv vesikası kategorisinde istifade edilen diğer bir arşiv kaynağıdır (Balta vd., 2015). Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayet Salmeleri ile Askerî Salmeler gibi süreli yayınlar, özellikle Kıbrıs'ın Osmanlı ordu teşkilatı içindeki konumu ile adada konuşlandırılmış birliğin kadrosunun tespitinde istifade edilen başlıca kaynaklar olmuştur. Konu ile doğrudan ilgili literatürden de yararlanılmıştır.

OSMANLI ORDU TEŞKİLATI İÇİNDE KIBRIS

Osmanlı ordu teşkilatının yeniden düzenlenmesi aşağıda değinileceği üzere Tanzimat dönemi askeri reformları arasında yer almaktadır. Ancak, bu sahada Tanzimatın II. Mahmud döneminden devralmış olduğu önemli bir miras vardır. Bu da nizamiye birliklerini yedekleyecek, savaşa her an hazır, eğitilmiş asker ihtiyacını karşılamak amacıyla 1834'te kurulan redif teşkilatıdır (Çadırcı, 1970-1974, s. 63-75; Kütükoğlu, 1981-82, s. 127-157). Bu çerçevede Kıbrıs'ta da redif taburu oluşturulmuştur. Kıbrıs'taki redif taburunun kurulması için hicrî 1254 (1838/1839) senesinde Kıbrıs Muhassılı Osman Sabri Paşa görevlendirilmiştir (Kütükoğlu, 1981-82, s. 145). Kıbrıs redif taburu için adaya gelmiş olan binbaşılar ile diğer kadro personelinin nişan, silah ve malzemelerinin cins ve miktarını gösteren defterden, Kıbrıs redif taburunun kuruluşunun en geç 1842 başlarına kadar tamamlandığı anlaşılmaktadır (BOA.ML. VRD. 486; Samani, 2006, s. 271).

Osmanlı ordu teşkilatı ile ilgili Tanzimat dönemi boyunca yapılan yeniliklerin temelini 1843 tarihli düzenlemeler oluşturmaktadır. Bunu 1848 ve 1869 yıllarındaki düzenlemeler takip etmiştir. 1843 düzenlemelerine göre Osmanlı toprakları, beş büyük ordu dairesine ayrılmıştı. İlk iki orduyu teşkil eden Hassa ile Dersâadet ordularının merkezi İstanbul idi. Merkezi Manastır olan Rumeli ordusu Üçüncü Ordu dairesini, merkezi Harput (Elazığ) olan Anadolu ordusu Dördüncü Ordu dairesini, merkezi Şam olan Arabistan ordusu ise Beşinci Ordu dairesini oluşturmuştu. 1848 senesinde merkezi Bağdat olan Irak ve Hicaz'ı kapsayan yeni bir ordu kurularak ordu sayısı altıya, 1869'da ise yediye çıkarılmıştır. (Enhelhardt, 1999, s.75-77, 93; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 1978, V, s. 208-209; Çadırcı, 1985, s. 59-60; Karal, 1988, V, s. 178-180; VII, s. 187-189).

Yukarıda belirtildiği şekliyle süreç içinde sayıları artan ve her biri farklı sayıda piyade, süvari ve talia (öncü) alay ve taburları kadrosunda bulunduran Osmanlı ordu dairelerinin dışında, 1874 yılına kadar İstanbul'da bulunan Tophâne-i Amîre Müşirliği'ne bağlı olup, bu tarihte idaresi yine merkezi İstanbul'da bulunan Birinci Ordu idaresine geçen

bir ihtiyat topçu alayı, ikişer taburlu iki istihkam alayı ve bir sanayi alayı, birisi Karadeniz kalelerinde, ikisi Akdeniz Boğazı kalelerinde, birisi de diğer kalelerde olmak üzere dört kale topçu alayı bulunmaktaydı (*Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi*, 1978, V, s. 209).

Tanzimat başlarında Kıbrıs'ta konuşlanmış birlik 1. Alay'a bağlı 4. Tabur idi (BOA. ML. MSF. 508). Tanzimat'ın adada uygulanacağı Mart 1841 itibarıyla baş gösteren toplumsal çalkantılar üzerine *Hayriyye Taburu* adı altında bir tabur asker daha buraya sevk edilmişti. Hayriyye taburu 1844'e kadar Kıbrıs'ta kalmıştır (Demiryürek, 2010, s. 147-151).

1843 düzenlemelerinin uygulamaya geçmesinden sonraki süreçte Kıbrıs, 1874 senesine kadar Tophane-i Amire emrinde olup, Akdeniz ve Karadeniz boğazları yanında Akdeniz, Ege Denizi ve Kuzey Afrika'daki bazı kalelerin savunmasını üstlenen topçu alayları dairesinde yer almıştır. 1874 senesinde bu birlikler Birinci Orduya dahil edilmiştir. Aşağıda görüleceği gibi Kıbrıs'ın Osmanlı ordu teşkilatı içindeki konumunu esas itibarıyla Askerî Salnâmeler ile Cezair-i Bahr-i Sefid Salnamelerinde, kısmi olarak da diğer arşiv kayıtlarında izlemek mümkündür.

1860 itibarıyla Kıbrıs'ta konuşlanan askerî birlik, Tophâne-i Amire'ye bağlı 6. Topçu Alayının 2. Taburudur. Esas itibarıyla Lefkoşa ve Tuzla Kalelerinde konuşlanan taburun her iki kalede ikişer bölüğü bulunmaktaydı. Diğer kalelerin güvenliği buralardan gönderilen askerlerce sağlanmaktaydı. Taburun idaresi, Lefkoşa'da bulunan Topçu Kaymakamı'nın emrinde idi (BOA. A. MKT. MVL., 115/47).

1865 tarihli Askeri Salname'de Tophane-i Amire'ye bağlı Topçu miralayları, kaimakamları, alay katipleri, tabur katipleri, tabur kol ağaları, tabur imamı, bölük yüzbaşısı, ihtiyat alayı maiyyetinde bulunan cephaneci mülazim-i evvel, mülazim-i saniler, mülazim-i salisler, cerrah, eczacı ve hekimler incelendiğinde Kıbrıs'ın dört taburdan oluşan 6. Topçu Alayı dairesinde olduğu görülmektedir. Salname'de bu alayın her bir taburda görev alan subay ve diğer görevlileri "Kıbrıs" ibaresi altında listelenmiştir. Ancak, 6. alay komutanı Miralay Süleyman Bey'in görev yeri *Rodos* olarak kaydedilmiştir. Her tabur 3'er bölükten oluşmaktadır. Alay'ın kadrosunda 1 Alay katibi, 3 tabur katibi, 3 tabur ağası, 3 tabur imamı, 11 yüzbaşı, 12 mülazim-i evvel, 12 mülazim-i sani, 12 mülazim-i salis mevcuttur. Birinci Tabur 2. Bölük yüzbaşısı münhaldir. Alay doktoru Hristo Efendi, cerrahı Yahya Efendi, eczacısı ise Nikolaki Efendi'dir. Alay Kaimakamı, Kıbrıs'ta görevli Numan Bey'dir. İbrahim Efendi, Arif Ağa, Hüseyin Bey ve Şerif Hamza Ağa sırasıyla 1., 2., 3. ve 4. Tabur binbaşısıdır. Ancak bu taburların nerelerde konuşlandığı kaydedilmiş değildir (Salname-i Askeri, 1282, s. 381-425).

İngiltere'nin Kıbrıs'taki konsolos vekili Thomas Sandwith'in 1869 tarihli raporuna göre bu tarihte adadaki topçu birliği kaimakam, binbaşı, kolağası, alay emini, 3 yüzbaşı, 7 mülazim, 8 mülazim-i sani/salis¹, 16 çavuş, 56 onbaşı, 480 er, 1 tabib, cerrah, eczacı ve katipten oluşmaktadır. İstihkaklarıyla birlikte aylık olarak Kaimakam 3060, binbaşı 2000, kol ağası 1000, yüzbaşı 600, mülazim 400, mülazim-i sani ve salis 80, çavuş 60, onbaşı 33, er 25, tabib 3060, cerrah 1000, eczacı 600, katip 1000 kuruş maaş almaktadır. Topçu birliği subay ve personeline ödenen toplam aylık maaş tutarı 33.768 kuruştur. Birliğin aylık iâşe ve kılık-kıyafetleri masrafı ise 60.000 kuruştur (Luke, 1989, s. 244-245).

¹ Harry Luke burada İngiliz ordusunda alt rütbeliler için kullanılan *Subaltern* kavramını kullanmıştır. Bunu mülazim-i sani ve mülazim-i salis rütbeleri yerine kullanmış olmalıdır.

1870 tarihli Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi'ne göre bu tarihte Kıbrıs'ta bir taburluk askeri birlik mevcuttur. Tabur, dört bölükten oluşmaktadır. Her bölükte 1 yüzbaşı, 1 mülazim-i evvel, 1 mülazim-i sani, 1 mülazim-i salis görev yapmaktadır. Tabur karargahı Kaimakam (Hüseyin Bey), Binbaşı (Arif Ağa), Miralay (Veledin Efendi), Tabur Katibi (Hüseyin Efendi), Tabur Kolağası (Selim Efendi), Kaimakam Tabib (Hristaki Efendi), Tabur İmamı (Hüseyin Efendi), Cerrah (Mehmed Efendi), Eczacı (Nikolaki Efendi)'dan oluşmaktadır (Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi, 1287, s. 99).

1876 senesi itibariyle *Boğaz Muhafızlığı*'na bağlı olup iki bölüğü Lefkoşa'da, iki bölüğü de Tuzla'da olan Kıbrıs Topçu Birliğinin karargâh ve subay kadrosu şu şekilde oluşmaktaydı: Lefkoşa'da kaymakam, binbaşı, kol ağası, tabib, tabur kâtibi, muavin, eczacı, cerrah, iki yüzbaşı ve altı mülâzîm ile Tuzla'da binbaşı, tabur kâtibi, muavin, tabib, imam, üç cerrah, iki yüzbaşı ve altı mülazim. Tuzla'da kol ağası ve cerrahlardan biri münhâl durumdadır. Bu salnamede Kıbrıs'taki askeri birliğin hangi orduya bağlı olduğu kaydedilmiş değildir (Cezâir-i Bahr-i Sefîd Vilâyet Salnâmesi 1293, s. 71-72).

1876 tarihli Askerî Salnâme'de Osmanlı ordu dairelerinde görev yapan topçu tabur imamları ve sağ kol ağaları listelerinde "Kıbrıs Ceziresi ve Sevahil Kalemi" ile "Lefkoşa Kalesi" ibareleri yer almaktadır. Muhtemelen birincisiyle kastedilen Tuzla (Larnaka) Kalesi'dir. Ada'da görev yapan topçu binbaşılıarı, sağ kol ağaları, kâtip muavinleri ve imamlarının, dolayısıyla da Kıbrıs topçu birliğinin Birinci Orduya bağlı oldukları görülebilmektedir. Lefkoşa'da bulunan tabur topçu kaymakamı Hacı Ali Bey'dir. Kıbrıs ile birlikte Birinci Orduya bağlı diğer kaleler Sinop, Bozcaada, Midilli, Sakız, İstanköy, Rodos, Hanya, Retimo, Kandiye ve Trablusgarp'tır (Salname-i Askerî, 1293, s.45, 55, 81, 253,262).

Kıbrıs'taki askeri birlik Tanzimat dönemi boyunca kendini sınamak zorunda kalmamıştır. Kıbrıs, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin müdahil olduğu savaşların doğrudan bir parçası olmamıştır. Gerek Osmanlı-Rus Savaşları (Kırım ve 1877-78 Savaşları), gerekse Kıbrıslı Rumların milliyetçi duygularını harekete geçiren Girit isyanları gibi kriz dönemlerinde adada zaman zaman yaşanan toplumsal gerilimler de bir Rum isyanına dönüşmemiştir. Osmanlı hükûmetleri dönem boyunca adada görülen Yunan milliyetçiliği propagandalarına karşı yerel otorite ile istişare ederek propagandaları etkisiz hale getirmeye çalışmakta, muhtemel bir Rum isyanına karşı tedbir olarak bazı durumlarda Kıbrıs civarına savaş gemileri göndermekteydi (BOA. MKT.MHM.11/65; BOA.HR.MKT. 66/28; BOA.MKT.MHM. 377/80; BOA.MKT.MHM. 377/80; BOA.MKT.MHM. 424/91-1; BOA.İ.DH.17270; Hill, 1952,IV, s. 195-197, Samani, 2006, s. 103-109).

Kıbrıs'ın 1878'de İngiliz yönetimine geçmesiyle, burada bulunan Osmanlı ordu mevcudiyeti son bulmuştur. Osmanlı hükûmeti, 27 Temmuz 1878 tarihli irâde ile burada görev yapan Kıbrıslı Müslüman askerlerin terhis edilerek evlerine gönderilmelerine, yerli olmayanların ise Bâhr-i Sefîd Boğazı (Çanakkale)'na nakledilmelerine karar vermiştir. Burada bulunan havan ve topların ise eski oldukları için satışı çıkarılması kararlaştırılmış, adada alıcı çıkmaması halinde İstanbul'a gönderilerek burada satılması planlanmıştır (BOA.İ.DH. 62742; Samani, 2006, s. 278).

KURA USULÜ VE KIBRISLI MÜSLÜMANLARA TANINAN AYRICALIK

II. Mahmud döneminde orduda yapılan önemli ıslahata rağmen, askere alınanların askerlik sürelerinin belirsizliği ve askere almada belli bir yöntemin eksikliği gibi sorunlar giderilebilmiş değildi. Nitekim, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda yer aldığı gibi (Düstur, I. Tertip, C. 1, s. 4-7), askerlik süresinin kabul edilebilir bir duruma getirilmesi ile düzenli bir askere alma yönteminin geliştirilmesi, Tanzimatçı devlet adamlarının ordu teşkilatını yeniden düzenleme çabalarında öncelik verdikleri konular arasında yer almıştır.

1843 düzenlemeleriyle birlikte askerlik süresi toplam 12 yıl olarak belirlenmişti. Bu sürenin 5 yılı muvazzaf olarak nizamiyede geçecek, bu süre sonunda terhis olanlar 7 yıl redifte hizmet vereceklerdi. 1869 düzenlemeleri ile birlikte nizamiye ve redif sınıflarına müstahfız sınıfı da eklenince askerlik süresi 20 yıla çıkarıldı. 20 yaşında silah altına alınan her Müslüman erkek, bu sürenin 6 yılını muvazzaf olarak nizamiyede, 6 yılını redifte ve 8 yılını da müstahfız olarak geçirecekti (Çadırcı, 1985, s. 60-62).

1843 tarihli düzenlemelerden sonra askerlik hizmetlerine ilişkin en önemli yeniliklerden birisi de, esaslarını 1846 tarihli kanunnamenin belirlediği askere alma usulü olarak kura yönteminin uygulamaya konulması olmuştur. Asker almada kura usulü kısaca, devletin asker ihtiyacının, askerlik yaşına gelmiş Müslüman gençlerin her yıl kura ile belirlenerek karşılanmasına dayanmaktaydı. Kurada adı çıkmayanlar, bir sonraki yılın kurasına katılmak zorunda idiler. Beş yıl üst üste adı kurada çıkmayanlar muvazzaf askerlik hizmetini yapmış sayılarak, redif sınıfına geçeceklerdi. Kanunname, kura organizasyonunu, kuradan geçici ve sürekli muafiyet koşullarını, bedel ödeyerek askerliği ifa etmenin şartlarını, firar ve gönüllü askerlik konularını ayrıntılı biçimde düzenlemişti. 1869 senesinde ordu teşkilatında yapılan yeni düzenlemelerden sonra 1870 senesinde yeni bir Kura Kanunnamesi daha hazırlanmıştır (*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 1978, V, s. 208; Çadırcı, 1985, s. 68-74; Aydın, 1989, s.13-28).

Yazarları tarafından 1876/1877 tarihli olduğu tahmin edilen Kukla nahiyesi nüfus defterinden kura usulünün Kıbrıs'taki uygulamalarını dolaylı olarak izlemek mümkündür. Kıbrıs'ın Baf kazasına bağlı Kukla nahiyesi merkez ve buraya bağlı köylerin Müslüman ahalisinden muhtelif tarihlerde redif sınıfına geçenlerin bir kısmı beş yıl üst üste ismine kura isabet etmeyenler, bir kısmı ise muvazzaf askerliklerini tamamlamış olanlardır (Balta vd., 2015).

1846 Kura Kanunnamesi'nden sonra, kura usulünün Kıbrıs'ta hangi sene itibarıyla uygulanmaya başladığı tesbit edilebilmiş değildir. Ancak, Kıbrıslı Müslümanlar 1863 senesi itibarıyla kuradan tamamen muaf tutulması için bazı girişimlerde bulunduğu görülmektedir.

Kıbrıs Topçu Taburu'nun bağlı olduğu Tophâne-i Amîre'ye yapılan başvuruda, kura usulüyle Kıbrıslı Müslüman askerlerin ada dışında askerlik yapmalarının doğurduğu olumsuzluklardan, özellikle de Müslüman nüfusun azlığından bahisle, adanın ya kuradan tamamen muaf tutulması ya da ada dışından kurasız belirlenecek 200 askerinin destek amacıyla buradaki kalelerde görev yapmaları istenmiştir. Talebi değerlendiren Osmanlı hükûmeti, adadaki Müslüman nüfusun azlığı ile birlikte buranın sahip olduğu önemi de dikkate alarak kurayla askere alınacak Kıbrıslı Müslüman askerlerin barış zamanlarında adadaki kalelerde görev yapmalarını, savaş dönemlerinde ise Tophâne-i Amîre'nin belirleyeceği kalelere gönderilmelerini uygun bulmuş, askerlikten tamamen muafiyetin ise,

kura usulünün meşruiyet ve makbuliyetini ortadan kaldıracığından, uygun olmadığını belirtmiştir (BOA. İDH. 36143).

Adadaki İngiliz konsolosu Thomas Sandwith'in 1869 tarihli raporuna göre bu tarihte Kıbrıs'ta konuşlanmış topçu birliğinde toplam 480 er, 16 çavuş ve 56 onbaşı mevcuttur (Luke, 1969, s. 245). Bu durumda adadaki kaleleri savunmak amacıyla silah altında bulunan Kıbrıslı Müslüman er ve erbaş sayısı 552'dir.

Askerlik mükellefiyeti taşıyan Kıbrıslı Müslümanların bu ayrıcalığı elde etmelerinde üç kez sadrazamlık yapmış olan Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın önemli rol oynadığı bazı çalışmalarda vurgulanan bir husustur (Hill, 1952, IV, s. 251; Çiçek, 2003, s. 464). Ancak, Kıbrıslı Müslümanlara tanınan bu ayrıcalığın benzersiz olmadığını belirtmek gerekir. Zira, adı geçen irade ile aynı ayrıcalık, Kıbrıs ile aynı ordu dairesi içinde yer alan Rodos ve Sakız adaları Müslüman ahalisine de tanınmıştı (BOA. İ.DH. 36143).

Aşağı yukarı aynı yıllarda Tanzimat'ın askerlik alanındaki düzenlemelerinin uygulandığı diğer bir eyalet olarak Bosna'da da Müslümanlar barış zamanlarında askerliklerini vilayetleri dahilinde yapma hakkı elde etmişlerdir (Moreau-Quamber, 1997; Moreau, 1999, s. 129-139). Ancak, bu uygulamanın Bosna ve Kıbrıs'ta farklı gerekçelerle hayata geçtiğini belirtmek gerekir. Bosnalı Müslümanlar, fetihten beridir çeşitli alanlarda sahip oldukları özerkliği kaybedecekleri kaygısıyla, Tanzimat dönemi boyunca devletin merkeziyetçiliği tesise yönelik reform teşebbüslerine en şiddetli direnişi gösteren Müslüman toplum olmuş, sıklıkla Osmanlı merkezi hükûmetine isyan etmişlerdir (Gölen, 2003; Tural, 2004; Gölen, 2009a; Gölen 2009b; Sancaktar, 2012). Osmanlı hükûmetleri Boşnak isyanlarını silahlı müdahale ile bertaraf ettikten sonra, reformları onlara benimsetmek amacıyla bazı ayrıcalıklar elde etmelerine müsaade etmişti.

1863 tarihinde Kıbrıslı Müslümanlara tanınan ayrıcalık 1871'de kısmen son bulmuştur. Bu tarihte, Kıbrıs Topçu Taburu'nun bağlı olduğu alayın Topçu Miralay Süleyman Bey Kıbrıs'a gelerek kura ile seçilen askerleri Rodos ve Limni'ye götürmeye çalışmıştı. Aynı şekilde Kıbrıs kalelerinin muhafazası için gerekli askerler de Rodos ve Limni'den getirilecekti. Kıbrıs Mutasarrıfı, bu teşebbüs üzerine merkeze gönderdiği 24 Ekim 1871 tarihli telgraf ile yerli ahalinin eskisi gibi askerliklerini ada kalelerinde yapmalarına onay veren 24 Eylül 1871 tarihli emirname-i sâmi'ye atıfta bulunarak, bu emrin feshini emreden ikinci bir emrin kendisine ulaşmadığını bildirmiştir (BOA. TŞR. KB. 37, s. 21; BOA. İ.DH. 44659).

Kıbrıslı Müslüman ahali söz konusu gelişmelerden rahatsız olarak 7-8 seneden beri uygulamada kalan eski karar uyarınca, askerliklerini ada dahilinde yapmak istediklerini ortaya koymuşlardır. Taleplerinde etkili olabilmek için de adanın muhafazası maksadıyla dışarıdan asker gelmesi halinde, ada Hristiyanları ile Müslümanları arasında güvensizlik ortaya çıkacağını, adanın 90.000 olan toplam erkek nüfusun 70.000'den fazlasının zaten Hristiyan olduğunu, Müslümanların oldukça az sayıda olduklarını belirtmişler ve askerliklerini diğer adalarda yapmaları durumunda Kıbrıslı Müslüman nüfusun daha da azalacağına dikkat çekmişlerdi.

Esasında Osmanlı Devleti'nde 1831'de yapılan ilk nüfus sayımına göre Maronit, Ermeni, Yahudi ve Latin gibi sayıca küçük grupların da bir parçası olup, ezici çoğunluğunu Ortodoks Rumların oluşturduğu Kıbrıs'ın gayrimüslim cemaati ada nüfusunun yaklaşık olarak %65'ini, Müslümanlar %35'ini oluşturmuşlardı. Bu tarihte kaydedilen gayrimüslim

erkek sayısı 29.780, Müslüman erkek sayısı ise 15.585 idi. Adanın toplam erkek nüfus sayısı 45.365 olarak sayılmıştı (*Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 2000, s. 93). Kemal Karpat, Osmanlı devletindeki bu ilk sayımda nüfusun eksik sayıldığını belirtmektedir (2003, s.59). Daniel Panzac da birçok sancağın eksik sayıldığını belirtirken, nüfusu eksiksiz sayılan sancaklar arasında Kıbrıs'ı da göstermektedir (1997, s.130).

1871 senesi itibarıyla yukarıda zikredilen belgede geçen toplam erkek sayısı 90.000'dir. Ayrıca, bunun 70.000'den fazlasının gayrimüslim olduğu ifade edildiğine göre bu tarihte gayrimüslimlerin toplam nüfus içindeki oranı %77'yi aşmış durumdadır. Bununla birlikte 1870 tarihli Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnâmesi (1287, s. 100)'nde toplam ada nüfusunun 72.550 (sadece erkek) olduğu, hanelerin ise *henüz tahrir olunmadığı* kaydedilmiştir. Buradaki 72.550 rakamının hangi yılın sayım sonucu olduğu açık değildir. Diğer yandan Tanzimat dönemi boyunca gerek adada görev yapan konsoloslar, gerekse adayı ziyaret eden seyyahların dönem boyunca bildirdikleri belirli yıllara ait muhtelif rakamlar da kritiğe muhtaçtır. Bu nüfus tahminleri toplu olarak Theodore Papadopoulos ile Hasan Samani'nin çalışmalarında görülebilir (Papadopoulos, 1965, s. 61-69; Samani, 2006, s. 146).

Konumuz açısından esas önemli olan Kıbrıs'ın Müslüman nüfusunun gayrimüslim nüfusa oranıdır. Zira, 1871'de Kıbrıslı Müslümanlar askerliklerini kendi memleketlerinde yapmaya devam etmek istediklerini ortaya koyarken, nüfuslarının adanın gayrimüslim nüfusuna göre az oluşunu gerekçe olarak ifade etmişlerdi. 1860/1861 tarihli Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti nüfus yoklama defterinde kaydedilen Müslüman erkek sayısı 15.539, hane sayısı 7.080 iken, gayrimüslim erkek sayısı 40.522, hane sayısı ise 19.098'dir (BOA. ML. CRD. 1924). Bu veriler, 1831 nüfus sayımı sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde Müslümanların toplam nüfus içindeki oranının %27'ye gerilerken, gayrimüslimlerin nüfus oranının yaklaşık olarak %73'e yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla 1871 itibarıyla Müslümanların %23'lük, gayrimüslimlerin %77'lik nüfus oranları makul sayılabilir.

Yukarıda değinilen verilerden hareketle 1831-1871 arası dönemde Kıbrıslı Rumların ada nüfusu içindeki yüzdesel oranlarında sürekli bir artış olduğu ortaya çıkmaktadır. 1839-1856 yılları arası dönemde şerhiye sicillerine dayanarak Kıbrıs'ta toplumsal yapıyı inceleyen Celal Erdönmez, Müslüman bir ailenin ortalama 4,26, gayrimüslim ailenin ise 5,26 kişiden oluştuğunu tespit etmiştir (2004, s. 216-217). Bunun, dönem boyunca Kıbrıs nüfusu içinde gayrimüslim/Müslüman oranının gayrimüslimler lehine değişmesinde önemli bir etken olduğu kabul edilebilir. Nitekim Kemal Karpat, genel olarak Osmanlı imparatorluğundaki Hristiyanların nüfusunun Tanzimat'ın getirmiş olduğu "özel siyasal koşullara" bağlı olarak, ekonomilerindeki iyileşme neticesinde hızla artma sürecine girdiğini belirtmektedir (Karpat, 2003, s. 63).

Osmanlı hükümeti, diğer dairelerle de gerekli istişareyi yaptıktan sonra nüfusu az olan yerlerden fazla asker alınmasının önüne geçilmesi amacıyla *adalet ve hakkaniyet* çerçevesinde bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Sonuçta, ada kalelerinin korunması için gerekli sayıda askerin Kıbrıslı Müslümanlardan kura ile seçilip görevlendirilmesine ve geriye kalanların da ihtiyaç duyulan diğer bölgelere sevk edilmesine karar verilmiştir. 30 Kasım 1871 tarihli bir irâde-i seniyye ile Osmanlı padişahı, bu kararı onaylamıştır (BOA. İ.DH. 44659).

1873 senesinde adayı ziyaret eden Avusturya soylusu Lois Salvator, gözlemlerini kaleme aldığı eserinde Kıbrıslı Müslüman gençlerin bundan önce askerliklerini adada yaptıklarını, ancak *geçen yıldan itibaren* Kıbrıs dışına gönderilmeye başlandığını belirtmektedir. Bu ifadeden Kıbrıslı Müslümanların tamamının askerliklerini ada dışında yapmaya başladıkları anlamı çıkmaktadır, ki bu doğru değildir (Salvator, 1983, s. 59).

Sonuç itibarıyla, 1863'te Kıbrıslı Müslüman ahaliye tanınan ayrıcalık, 1871 kararıyla kısmen ortadan kaldırılmış, sekiz yıldan bu yana askerliklerini sadece Kıbrıs'ta yapan ada Müslümanları, 1871 Kasım'ndan itibaren buranın asker ihtiyacını karşıladıktan sonra, diğer Akdeniz adalarının asker ihtiyacını karşılamak üzere, kura ile buralara gönderilmeye başlanmıştır.

Askerlik hizmetini Kıbrıs dışında yapan Kıbrıslı Müslümanlar Girit, Rodos, İstanköy, Sakız, ve Limni adalarına gönderilmekteydi. Kuklalı Cemali b. Reyhan, Fasulalı Hasan b. İbrahim, Ayanikolalı Necib b. Zabit İbrahim 1868 kurasıyla askerlik hizmetini yapmak üzere Girit'e gönderilmişlerdi (Balta vd., 2015, s. 194-195, 232-233). Kuklalı Şevki b. Mehmed, Sadık b. Osman, Emirzade Hüseyin b. Hüseyin, Yeroşibulu Cemal b. Mani Osman, Dimili Salih b. Topçu Hüseyin, Mandirkalı Burhan b. Monla Ahmed, Mamonyalı Mazhar b. Rençber Mustafa, Ayayorgili Mustafa b. Kazuli Mehmed, Birasiğolu Kara Hüseyin b. Zenci Osman, Filusalı Hüseyin b. Beyaz Mehmed, İstavrikonulu Hasan b. Kebire ve Hüseyin b. Mustafa askerliklerini muhtelif tarihlerde Rodos'ta yapan Kıbrıslı Müslümanlardan bazılarıdır (Balta vd., 2015, s. 196-295).

Dimi köylü Abo Mehmed b. Mustafa, Mustafa b. Anber Hüseyin, Ali b. Küçük Ömer, askerliklerini Sakız adasında; Kuklalı Abdülkadir b. Monla Mehmed, Dimili Mustafa b. Küçük Ömer, Birasiğö köylü İbrahim b. Hasan, Pirotorlu Abdülkadir b. Kanbur İstanköy adasında; Mandirkalı Osman b. Kornello Osman, Aya Nikolalı Hasan b. Küçük Yusuf, Hasan b. Mehmed ise askerliklerini Limni adasında yapan Baflı Müslümanlardı (Balta vd., 2015, s.198-269). Karpaz nahiyesinden Aysimyolu Ahmet de 1873 senesi kurası gereğince askerliğini yapmak üzere Limni adasına gönderilmişti (BOA. TŞR. KB. M., 258/144).

Askerlik hizmetinden kaçan Kıbrıslı Müslümanlar olduğu gibi, gönüllü olarak askerlik yapanlar da kayıtlara yansımıştır. Arkimandrida köyünden Salih b. Kör Emir Ali 1869, İstavrikonu köyünden Hasib b. Kutso 1866 senesinden beri kaçak durumdadır. Dimi köyünden Abo Mehmed ise Sakız adasında gönüllü olarak askerlik yapmaktaydı (Balta vd., 2015, s. 210-211, 246-247, 292-293).

Muîn Meselesi

Kura usulü çerçevesinde askerlikten geçici muafiyet hakkını düzenleyen, özellikle de *muîn* maddesiyle ilişkili hükümlerin, 1877-1878 itibarıyla Kıbrıs'taki yerel otoriteyi en çok meşgul eden konulardan biri olduğu görülmektedir. 1846 Kanunnamesinin 18-22. maddeleri ile 1870 kanunnamesinin 25-33. maddeleri askerlik yaşında olan gençlerin askerliklerini geçici olarak erteleme şartlarını düzenlemiştir (Çadırcı, 1985, s. 65-66; Aydın, 1989, s. 30). Buna göre;

70 yaşından büyük, 15 yaşından küçük çocuklar ile hasta, sakat veya başka nedenlerden dolayı iş göremeyecek durumda olanlara askerlik yaşına gelmiş çocuklarından başka bakacak akrabaları, yani *muîn*leri yoksa, ilgili kişi o yıl kuraya katılmayacaktı; dul annesinin işlerini yürütecek bir *muîni* yoksa, askerlik yaşına gelen genç o yıl için kuradan muaf tutulacaktı; bağımsız aile reisi olan askerlik çağındaki bir genç, ailesine *muîn*

gösterilecek baba, kayınbirader, kardeş gibi akrabaları yoksa veya yanında bakmakla yükümlü olduğu yetim ve küçük çocuklar varsa, o yıl kuradan muaf tutulacaktı.

Kıbrıs İdare Meclisi kararları ile diğer kayıtlarda, özellikle çocukları veya eşleri askere alınan ailelerin kendilerine bakacak kimseleri, yani *muînleri* olmadığı iddiasıyla, kura isabet eden oğul veya eşlerinin askerlikten muaf tutulmalarını talep eden dilekçe örnekleri mevcuttur. Bunlar arasında *muîn* gösterilenlerin dilekçeleri de vardır. Liva İdare Meclisi'nde görüşülen konular arasında, mevzuata uyulmadığı gerekçesiyle yapılan şikayetler de mevcuttur. Bu şikayetlerin bir kısmının dayanaksız olarak yapıldığı, bir kısmının ise gerçekten bazı yanlış uygulamalar yüzünden haklı gerekçeler görülmektedir.

1873 senesinde Karpaz nahiyesine bağlı Aysimyo karyeli Fatma bint-i Mustafa, nahiye müdürlüğüne hitaben yazdığı ve köy muhtarı ile ihtiyar meclisi üyelerinin imza koyduğu dilekçesinde, oğullarından Osman'ın yaşı geldiği için redif sınıfına dahil olduğunu, diğer oğlu Ahmed'in ise ismine kura isabet ettiğinden, Osman'ın gerek kendisine gerekse kura sonucu Limni adasına gönderilen Ahmed'in ailesine *muîn* gösterildiğini belirtmiştir. Ancak, önce Osman, ardından da Ahmed'in karısı ölmüş ve Fatma bint-i Mustafa, anneleri ölen iki torunu ile yalnız kalmıştır. 70 yaşını geçmiş ihtiyar biri olarak kendisine ve yetim kalmış iki torununa bakacak kimsesi kalmadığından Limni'de bulunan oğlu Ahmed'in geri gönderilmesini talep etmektedir (BOA. TŞR. KB. M., 258/144).

Mağusalı Asım Efendi, 1877 senesi kurasında nizamiyeye alınmıştır. Ancak kendisi askere alındıktan sonra iki kızkardeşi ve annesine bakacak kimse kalmadığından normalde kuraya dahil olmaması gerekmektedir. Asım Efendi ayrıca, babasının annesini boşanmış olduğunu, dolayısıyla anne ve kardeşlerine *muîn* sayılamayacağı beyanatıyla kuraya yolsuzluk karıştırıldığını iddia etmişti. Liva İdare Meclisi bu boşanma meselesini Mağusa Kaymakamlığı'na havale etmiş, Mağusa Kaymakamlığı'nın yapmış olduğu tahkikatta boşanma meselesinin uydurma olduğu, Asım Efendi'nin anne ve kız kardeşlerinin zaten babası İzzet Bey'in idaresinde olduğu, mazbatada yazılı olan İzzet isminin sonradan değiştirilerek Asım ismine dönüştürüldüğü ortaya çıkarılmıştı. Asım Efendi ile usulsüzlükte sorumlu olduğu tespit edilen Zühdü Efendi'nin Lefkoşa Temyîz Mahkemesi'ne sevk edilmesine karar verilmiştir (BOA. TŞR. KB. 33, s. 167,179).

Kocası Mustafa'nın silah altına alınmasıyla, kendisi, annesi ve çocuğuna bakacak kimsesinin olmadığını beyan eden Nazife, kocasının askerlik hizmetinden çıkarılmasını talep etmişti. İdare Meclisi, Şubat 1878'de konunun nüfus mukayyidliğine havalesi ile Mustafa'nın hangi senede askere alındığını ve ailesine kimin *muîn* gösterildiğini araştırma kararı almıştı (BOA. TŞR.KB. 33, s. 197).

Girneli Halil, kendisine bakacak kimsesi olmadığı halde iki oğlundan biri olan Ahmet'in askere alındığını, diğer oğlu İzzet'in ise yaşının küçük olduğunu beyan eden arzuhal ile önce Girne Meclisi'ne başvurmuş, ancak buradan sonuç alamayınca bizzat Lefkoşa'ya gelerek konuyu bura Meclisi'ne getirmişti. Girne'den Lefkoşa'ya gelen mazbatada, kura sırasında İzzet'in nüfus defterinde 16 yaşında görüldüğünden babasına *muîn ittihaz olunduğu* belirtilmişti. Halil'in şikayeti, defterde 16 yaşında olduğu kayıtlı oğlu İzzet'in gerçekte 12 yaşında olmasından kaynaklanıyordu. Kura Meclisi, Halil'in ifadesine rağmen, İzzet'i muayene etmediği gibi, Halil'in gerçek yaşını bilebilecek mahalle muhtar ve imamından da bilgi almaya çalışmamıştı. Lefkoşa Meclisi 25 Şubat 1878 tarihli toplantısında,

Girne Meclisi'nden niye tahkikat yapılmadığı hakkında izahat istenmesine karar vermiştir (BOA. TŞR. KB. 33, s. 197).

6 Mart 1878 tarihli kayıta göre ayaklarıyla bir gözü malûl, diğer gözü de görmez (âmâ) olan ve bu haliyle iş görememesine rağmen, oğlunun askere alındığını beyan eden debbağ esnafından Küçük Mehmed, oğlunun bu yıl değil seneye kuraya dahil olmasını talep etmiş, ancak yapılan araştırmada Mehmed'in zaten sanayi erbabından olması, çalışabilmesini engelleyecek bir hastalığına da rastlanmaması nedeniyle kendisinin, oğlunun ailesine *muîn* gösterilmesinde herhangi bir engel olmadığına karar verilmiştir (BOA. TŞR.KB., 33, s. 204).

7 Mart 1878 tarihli kayıta göre *muîni* olmadığı halde kocası Girmeli Ali'nin kuraya dahil edilerek askere alındığını beyan eden karısı Havva bint-i Mustafa'nın arzuhali üzerine yapılan tahkikatta, Ali'nin 1293 (1877-1878) senesi kura defterlerinde *evli ve müstakil hane sahibi* olarak kayıtlı bulunduğu, bu sebeple de o yılın kurasından muaf tutulduğu halde, daha sonra bekâr muamelesi gördüğü için kuraya dahil edilip ismine isabet ettiği anlaşılmıştı. Girne'den gelen mazbatada Ali'nin *şer'an henüz zifaf ve izdivac etmediği* için kuraya dahil olduğu belirtilmiştir. Lefkoşa Meclisi, yapılacak tahkikatla konunun aydınlanmasına kadar Ali'nin bir yere sevk edilmeyerek alıkonulmasını ve tahkikat sonucunun bildirilmesini, Girne Meclisinden talep etmiştir (BOA.TŞR.KB.33, s. 207).

Kıbrıs İdare Meclisi karar defterlerine yansıdığı kadarıyla kura ile Nizamiye Ordusu'na alınanların bizzat kendileri veya yakınları tarafından verilen dilekçelerde özellikle 1877-1878 yılları itibarıyla bir artış sözkonusudur. Muhtemelen bunda en önemli etken, ilgili yıllarda devam eden Osmanlı-Rus Savaşı idi.

Bu arada Birinci Dünya Savaşı başlarına kadar geçerli olduğu anlaşılan uygulamaya göre (Os, 1999), Nizamiye'de askerlik hizmetini bizzat yaparak veya aşağıda belirtileceği üzere bedel vererek redif sınıfına geçen *muînsiz* redif askerlerinin savaş nedeniyle silah altına alınmaları durumunda, bunların bakmakla yükümlü oldukları ev halkı devletten aylık 30 kuruş para ve 100 dirhem buğday yardımı almaktaydılar. Meselâ, redif sınıfına mensup oğlu ile damadı askerlik hizmetlerini yerine getirmek için *Kıl'a-i Sultaniye*(Çanakkale)'ye sevk edildiğinden, kendisine bakacak kimsesi kalmayan Mehmed'e, Kıbrıs Liva İdare Meclisi, 6 Mart 1878 tarihli kararlar, aylık 30 kuruş ile 100 dirhem buğday verilmesini uygun görmüş, konuyu gereğinin yapılması için muhasebeye havale etmiştir (BOA.TŞR. KB.33, s. 184/2).

BEDEL İLE ASKERLİK HİZMETİ

Bedel-i Şahsi

Kura usulünde geçici veya sürekli askerlik muafiyetini gerektiren şartlardan başka, ismine kura isabet edenlerin bazı şartlarla muvazzaf askerliklerini bedel vererek yapmaları mümkün idi. 1846 Kanunnamesi'ne göre, kura isabet etmiş olanlar, nizâmiye hizmeti için yerlerine, kanunnamede belirtilen şartlara uygun başka birini "bedel-i şahsi" olarak verebilmekteydi. Bu uygulama askerlik çağına gelenlerden önemli bir zanâat veya başka bir işle uğraşanların beş yıl süreyle işlerinden ayrı kalmaları o işin sektöre uğramasına ve ekonomik kayba sebep olacağı gerekçesiyle, bu gibilerin muvazzaf askerliklerini bulacakları bir vekil ile yapmalarına olanak sağlanmıştı. Bedel ile muvazzaf askerliklerini yapmış olanlar, redif sınıfına dahil edileceklerdi (Çadırcı, 1985, s. 67).

Gerek bedel vereceklerin gerekse bedel olacakların bazı şartlara uygun olması gerekiyordu. Öncelikle bedel verecek kişinin bağ, bahçe, tarla, ev ve çiftini satmaksızın bedel ücretini verebilecek kadar zengin olması ve kuradan itibaren üç ay içinde bedelini bulması gerekmektedir. 1870 Kanunnamesi ile yapılan bir değişiklikle, nizamiye hizmetinin herhangi bir yılında bedel verilmesine olanak sağlandı. Bu gibilerin bedel vermeleri halinde, nizamiyede geçirdikleri süre, redif hizmetinden düşülecekti.

Bedel verilecek kişinin ise 25 yaşından küçük, 30 yaşından büyük olmaması ve önceden muvazzaf askerlik yapmamış olması, bulaşıcı bir hastalığı olmayıp, ruhen ve bedenlen askerlik yapmaya elverişli olması gerekmektedir. Herhangi bir yüz kızartıcı suç işleyip de ceza alanlar ile halk arasında kötü tanınan kimseler, bedel olamayacaktı. Beyaz köleler bedel olabilirken, zenci kölelerin bedelliği kabul edilmeyecekti (Çadircı, 1985, s. 67-68; Ayn, 1989, s. 18-19)².

Aşağıdaki örneklerde görülebileceği gibi, Kıbrıs'ta askerlik hizmetini bedel-i şahsî ile ifa etmek isteyen bir kişi, bedelini temin ettikten sonra, öncelikle ikamet ettiği köy veya mahalle muhtarından ilgili bedelin yukarıda bahsedilen şartlara uygun olduğunu beyan eden bir şahadetname, ikinci olarak bedelini topçu askeri baştabibine muayene ettirip askerlik yapmaya elverişli olduğunu onaylayan bir sağlık raporu alması gerekiyordu. Bundan sonra bu belgelerle birlikte İdare Meclisi'ne bir arzuhalle başvurulmakta, İdare Meclisi uygun bulması halinde, gereğinin yapılması için bunu Topçu Kaymakamlığı'na havale etmekteydi.

Lefkoşa'nın Ebukavuk mahallesinden Mehmed Atıf bin Arif Efendi, bedel adayı olan bu mahalle ahalisinden Salih bin Hüseyin'in yukarıda anılan bedel olma şartlarına uygun olarak iyi halli ve namuslu biri olduğunu ve hiç kimsede zimmeti olmadığını beyan eden şahadetname ve sağlık raporu ile birlikte İdare Meclisi'ne bir arzuhalle başvurmuştu. İdare Meclisi başvuruyu uygun bulmuş, Topçu Kaymakamlığı'na gönderilmesine karar vermişti (BOA. TŞR. KB., s. 30, 59).

Yukarıda belirtildiği gibi, 1846 Kanunu gereğince beyaz köleler bedel olabilirken, zenci kölelerin bedelliği kabul edilmemişti. Köle ticaretinin yasaklanmasına bağlı olarak bu hüküm, 1870 Kanunnamesi'nden çıkarılmıştır (Heinzelmann, 2009, s. 157). Bundan sonraki süreçte, sahibi tarafından özgürleştirilen siyahi eski kölelerin, bedel olabildiği görülmektedir. Nitekim, eldeki arşiv kayıtlarına göre Kıbrıs'ta verilen şahsi bedeller arasında azat edilmiş kölelerin (*üsârâ-ı ma'tuka*) büyük bir oranla çoğunluğu oluşturmaktadır. 1877/1878 itibarıyla Lefkoşa'nın zengin ileri gelenlerinden oldukları anlaşılan Yorgancı Paşazâde Vasıf Efendi, Ali Fevzi Efendi, Raşid bin Ahmed, Hafız Hüseyin bin Musa ve Ahmed bin Hacı Mehmed'in şahsî bedelleri, sırasıyla Said, Hayrullah, Said bin Abdullah, Zenci Ahmed bin Abdullah ve Zenci Bereket bin Abdullah adlı özgürleştirilmiş eski köleler idi (BOA. TŞR. KB. 33, s. 164/2, 169/2, 170; Samani, 2006).

Belirtmek gerekir ki, yukarıda zikredilen şahsi bedel olmayı kabul eden özgürleştirilmiş kölelerden hareketle, bu dönemde azat edilmiş kölelerin Kıbrıs toplumu içinde sosyal ve ekonomik olarak en alt tabakaya mensub oldukları gibi bir genelleme

² Kölelerin sahipleri yerine askerlik yapmaları II. Mahmud dönemine kadar dayanmaktadır. Başlangıçta gönüllü askerlerden oluşması öngörülen Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin yetersiz kalması üzerine zorunlu askerlik uygulamasına gidilmiş, Kayseri gibi bazı yerlerdeki hali vakti yerinde Müslümanların silah altına alınmaktan kurtulmak için başvurdukları yöntemlerden biri de askerlik hizmetini kölelerine yaptırtmak olmuştur (Şimşek, 2005, s. 45).

yapmak doğru olmayabilir. Zira, Celal Erdönmez'in konu ile ilgili çalışmasında yer verdiği örnekler arasında sosyal ve ekonomik durumları görece iyi konumda olan özgürleştirilmiş köleler de mevcuttur (Erdönmez, 2014, s. 699-756).

Şahsi bedel uygulamasının başladığı 1846 tarihi ile Kıbrıs idaresinin Britanya'ya devredildiği 1878 tarihi arasında askerliğini şahsi bedel vererek yapan toplam Kıbrıslı Müslüman sayısı ile bedel olan toplam özgürleştirilmiş köle sayısı, dolayısıyla da özgürleştirilmiş kölelerin şahsi bedeller içindeki yüzdesel oranı yararlanılan arşiv kayıtlarında tesbit edilememektedir. Buna rağmen bu oranın Kıbrıs'ın Müslüman toplumu içindeki diğer alt tabaka unsurlarından daha yüksek olduğu düşünülebilir.

Bedel-i Nakdî

Askerlik hizmetini bedelli yapmanın diğer bir yolu, bedelin nakit olarak verilmesiydi. Uygulama, 1870 Kura Kanunu öncesinde çıkarılan bir nizamname ile başlamış, 1870 Kura Kanunu'nda etraflıca düzenlenmiştir. Buna göre şahsi bedel temin edemeyenler, 15.000 kuruş bedel-i nakdî vererek muvazzaf askerlik hizmetini yapmış sayılıp bedel-i şahsî verenler gibi redif sınıfına geçebileceklerdi. Bedel-i şahsîde olduğu gibi bedel-i nakdî vereceklerin bağ, bahçe ve diğer alet edavatını satmaksızın bu parayı verebilecek kadar varlıklı olmaları şart idi. Nizamiye hizmetinin istenilen senesinde bedel-i nakdî verilerek redif sınıfına geçilebilirdi (Ayın, 1989, s. 32).

Hali vakti yerinde olan bazı Kıbrıslı Müslümanların askerliklerini bedel-i nakdî vererek yaptıkları kayıtlarda görülebilmektedir. Örneğin, Kukla nahiyesine bağlı Ayayorgi köyünden Çoban Emir b. Küpeli Hüseyin'e 1869'da kura isabet etmiş, ancak muvazzaf askerlik hizmetini nakdî bedel vererek yapmıştı. Ciyares köylü Yusuf b. Paşo Mustafa'ya da aynı yıl kura isabet etmiş, ancak bedel-i nakdî vererek doğrudan redif sınıfına geçmişti (Balta vd, 2015, s. 234-235, 260-261).

1877 senesinde Karpaz nahiyesinin Aysimyo köyünden Şerif oğlu İbrahim, bedel-i nakdî vermek istediğini arzuhalde bildirmiş ve zengin olduğu anlaşılan İbrahim'in başvurusu, meclis tarafından kabul edilmiş gereğinin yapılması için Topçu Kaymakamlığı'na gönderilmişti (BOA. TŞR. KB.,33, s.176/2). Yine 1877 senesinde Lefkonuklu Mustafa, Mesarya nahiyesine bağlı Pergama köyünden Ahmed bin Molla Hasan ve Mora köyünden Ahmed Çoban bin Hüseyin de bedel-i nakdi vermek istediklerinden, birer arzuhal ile başvurularını yapmışlardı (BOA. TŞR. KB. 33, s. 150, 168, 176/2).

OSMANLI DONANMASI VE KIBRISLI HRİSTİYANLAR

Osmanlı Devleti'nde orduda genellikle Müslümanlar görevlendiriliyordu. Askerlikten muaf tutulan gayrimüslimler, bunun karşılığında devlete cizye vergisi verirlerdi. Bununla birlikte ihtiyaç duyulması halinde gayrimüslimlere askerlik hizmetlerine ilişkin bazı görevler verilmekteydi. Ayrıca, Divan-ı Hümâyûn ile taşradaki eyalet divanlarında gayrimüslimler, özellikle de Rumlar tercüman olarak istihdam edilmekteydiler. Tanzimat öncesi dönemde gayrimüslimler Kıbrıs'ta da eyalet tercümanlığı ile mahkeme tercümanlığı görevlerini yürütmüşlerdi (Jennings, 1993, s. 69; Erdoğan, 2001, s.12; Çiçek, 2002, s. 1-15; Dinç, 2010, s. 423-437; Dinç&Çelik, 2012, s. 45-55).

Gayrimüslimlere, Osmanlı ordusunda özellikle donanmada görev verilmekteydi. Burada armador ve tüfenkdaz, tersanelerde marangoz ve kalafatçı olarak hizmet eden Ortodoks Rumlara, 1821 Yunan İsyanı'ndan sonra güven duyulmamaya başlanmış ve bir

süre bu gibi görevler Ermeni ve diğer etnik gruplara verilmiştir. 1837 senesinde Rumlardan da bahriye askeri alınmışsa da, bu tarihten 1845 senesine kadar genel olarak gayrimüslimler donanmada istihdam edilmemişlerdir. Tanzimat döneminde donanma için ilk kez 1845 senesinde gayrimüslimlerden asker alınmış, bunu özellikle Ortodoks Rum denizcilerinden donanma mürettebatı olarak yararlanıldığı 1847 senesi takip etmiştir (Gencer, 1985, s. 235-236; Collas, 2005, s. 78). 1847'de imparatorluğun çeşitli bölgelerinden başka Kıbrıslı gayrimüslimlerden de asker alınmıştır (Gencer, 1985, s. 235-236).

Konuyla ilgili bir kayda göre, 1847'de Tersâne-i Âmîre'de kullanılmak üzere Kıbrıs'tan alınan Hristiyan askerlerin büyük bir çoğunluğunun *ehl-i zirâat ve harâsetden*, hatta bazılarının *müte'ehhil* (evli) olmaları, bunlar arasında huzursuzluk yaratmış ve Kıbrıs kapı kâhyası aracılığıyla kendilerine izin verilerek, Kıbrıs'a geri gönderilmeyi talep etmişlerdi. 12 Aralık 1847 tarihinde çıkarılan bir iradeyle bu gibi Hristiyan askerlerin geri gönderilmelerine ve yerlerine Kıbrıs memleket kocabaşları aracılığıyla bekâr ve *bir hanede ikili ve üçlü olanlardan alınıp gönderilmesine* karar verilmişti (BOA. İ.MVL. 2601).

Hristiyan askerlerin toplanması sırasında bu işle görevli bazı memurlar zor kullanmaktaydılar. Esasında sınırlı sayıda alınan Hristiyan askerlerin kimler arasından ve hangi kriterlere göre seçileceğiyle ilgili belirli bir mevzuat olmaması, sorumluluğun ve insiyatifin memurlarda kalması sonucunu doğurmuştu. Nitekim, Hristiyanlara eşit davranılmadığı ve bu yüzden de askere alınmalarına son verilmesi gerektiği hususunda İngiltere'nin Osmanlı Hükûmeti'ne verdiği ihtardan sonra, Osmanlı Hükûmeti askerlerin toplanması sırasında kötü muamele edilmemesi için gerekli yerlere bazı emir ve talimatlar göndererek tedbir almaya çalışmıştı.

Kıbrıs'ın da dahil olduğu bazı yerlerden Hristiyanların donanma yerine *Tersane-i Amire*'de istihdam edilmelerinde, donanmaya alınan askerlerin ibadet ve ayinlerini yerine getirme taleplerinin yaratmış olduğu sorunların etkili olduğu anlaşılmaktadır. 1847 senesinde donanmada görev yapan Hristiyan denizciler, donanmanın Gelibolu'da bulunduğu bir sırada yortuları nedeniyle ayin için Kaptan Paşa'dan izin alarak gemilerden ayrılmış, ancak bir kısmı firar etmişti. Kaptan Paşa, bu gibi firar olaylarını önlemek için, gayrimüslim askerlerin ayinleri için gemilerde birer papaz bulundurulmasını hükûmete teklif etmiş, ancak hükûmet padişah'tan sadece gemiler demirli iken dışarıdan papaz getirilmesini onaylayan bir irade elde edebilmişti. Gemilerde papaz bulundurulması meselesi şeyhülislam sorulmuş, ancak meşihât makamı böyle bir uygulamanın her gemide birer kilise inşa edilmesi demek olacağından şer'an uygun bulmamıştı. Bu gelişmeler karşısında Hristiyanlardan asker alınmasına devam edilmiş, ancak bunların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için donanma yerine, tersanede işçi olarak istihdam edilmelerine dikkat edilmiştir (Gencer, 1985, s. 236-238, 244).

Kırım Savaşı sırasında beliren ihtiyaç üzerine gayrimüslimlerden de gönüllü asker alınmış, savaşın devam ettiği 1855 senesinde cizye vergisinin kaldırılarak gayrimüslimlerin de bundan sonra askerlik mükellefiyeti taşıyacakları, isteyenlerin askerliklerini bedel vererek yapabilecekleri ilân edilmişti (Gülsoy, 2002, s. 93-100). Bu karar, yanlış olarak Kıbrıslı Hristiyanlar tarafından zorla askere alınacakları biçiminde algılanmış, bundan tedirgin olanlar tepelere kaçmıştı (Hill, 2015, s. 185).

Kırım Savaşı'nın bitiminde ilân edilen Islahat Fermanı ile Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin, eşitlik ilkesi gözönünde tutularak, Müslümanlar gibi her türlü haktan

yararlanacakları kayıt altına alınmıştır. Buna rağmen, söz konusu gayrimüslimlerin askerlik hizmeti olunca, hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin bu husustaki isteksizlikleri açığa çıktı. Askere alınacak gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte mi, yoksa ayrı ayrı taburlarda mı görev yapacağı meselesi ayrıca önemli bir tartışma konusuydu (Engelhardt, 1999, s. 143-144, Gülsoy, 2002, s. 97-98).

Osmanlı hükûmeti kaldırdığı cizye vergisi yerine 1856 senesinde bedel-i askerî (*iâne-i askeriye*) adında yeni bir vergi koyarak Hristiyanların askerlik hizmeti meselesine çözüm üretmiş oldu. Buna göre askerlik yaşına gelmiş tüm Hristiyanlar, tıpkı Müslümanlar gibi, Osmanlı kara ordusu ve donanma için askerlik mükellefiyeti taşıyacaklar, ancak şahsî veya nakdî bedel vererek askerlikten muaf tutulabileceklerdi. İlk etapta silah altına alınması kararlaştırılan 3500 gayrimüslim dışında kalanlar zorunlu olarak yıllık 5,000 kuruş bedel-i askerî vereceklerdi (Gülsoy, 1985, s. 103-112; Shaw, 1975, s. 421-459). 1876 senesinde bedel-i askerinin gayrimüslimlere ağır gelmesinden kaynaklı şikâyetleri bertaraf etmek üzere mükelleflerin yaş aralığı 15-70 olarak genişletilmiş (Şener, 1990, s. 117-118), böylece her bir mükellefin ödeyeceği bedel-i askerî miktarı 3 ila 5 kuruş arasında olmak üzere azaltılmıştır (Shaw, 1975, s. 431).

Cizye'nin son kez toplandığı malî 1271 (1855-1856) senesinde Kıbrıs'ta toplam 23.113 cizye mükellefi bulunmaktaydı. Bunların 1.067'si âlâ (zengin), 8.290'ı evsât (orta halli), 13.756'sı ednâ (dar gelirli) sınıftan vergilerini vermişlerdir. Üç sınıfa göre tarh edilen cizye miktarı ednâ sınıfı için 15, evsât sınıfı için 30, âlâ için 60 kuruş idi. Bunlardan tahsil edilen meblağ 519,060 kuruştur (BOA. ML. VRD. CMH. 1411).

1867 ve 1869 senelerinde Kıbrıs'ta toplanan bedel-i askerî miktarı 920,000 kuruştur (Hill, 2015, s. 210). 1873 senesinde tahsil edilen bedel-i askerî miktarı 1,067,025 kuruş, 1874 senesinde 1,317,539 kuruş, 1877/1878'de ise 1.752.713 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir (BOA. ML. VRD., 3738; GMA. MD., 19, s. 63).

SONUÇ

Tanzimat dönemi boyunca Kıbrıs'ta konuşlandırılan askerî birlik, ada kalelerinin savunmasını üstlenen bir Topçu Taburudur. Kıbrıs Topçu Taburu, Akdeniz Boğazı, Karadeniz Boğazı kaleleriyle birlikte Akdeniz'deki ada kaleleri ve Trablusgarp ve Bingazi gibi Kuzey Afrika kalelerinin savunmasından da sorumlu olup, 1874 senesine kadar Tophâne-i Amire, bu tarihten sonra ise Birinci Ordu teşkilatı içinde yer alan Topçu Alayları dairesinde yer almıştır. Tanzimat döneminde Kıbrıs, herhangi bir savaşın bir parçası olmamış, burada konuşlanan birlik gücünü sınamak zorunda kalmamıştır.

Tanzimat döneminde Osmanlı ordu teşkilatı ve askerlik hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik atılan en önemli adımlardan biri askerlik süresi ile askeralma meselesine çözüm olarak kura usulünün uygulamaya konması olmuştur. Kura usulü Kıbrıs'ta da uygulanmıştır. Bu çerçevede askerlik yükümlülüklerini yerine getiren Kıbrıslı Müslümanlardan bazıları askerlik hizmetlerini bedel-i şahsi veya bedel-i nakdi vererek yapmışlardır. Bu çalışmada istifa edilen Osmanlı arşiv kayıtlarına göre şahsi bedel olarak başkasının yerine askerlik yapmayı kabul etmiş kişilerin önemli bir kısmı özgürleştirilmiş eski kölelerdir.

93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı yılları (1877-1878) ayrıca Osmanlı devleti hakimiyetinin Kıbrıs'taki son yıllarıdır. Bu savaş sırasında kura usulünün unsurlarından olan *muîn* maddesi Kıbrıs İdare Meclisi'ni en çok meşgul eden konulardan biri olmuştur.

Kıbrıslı Müslümanlar 1863-1871 arası dönemde barış zamanlarında askerliklerini sadece Kıbrıs kalelerinde yapma ayrıcalığını elde etmişler, 1871 itibarıyla kuraya göre askerliklerini Kıbrıs veya diğer Akdeniz kalelerinde ifâ etmişlerdir. Dönem boyunca askerlik hizmetinden kaçanlar olduğu gibi, gönüllü olarak askerlik yapan Kıbrıslı Müslümanların varlığı kayıtlara yansımıştır.

Temmuz 1878'de imzalanan Osmanlı-İngiliz protokolü ile Kıbrıs idaresi Britanya'ya devredilmiş, böylece adadaki Osmanlı askeri varlığı son bulmuştur.

SUMMARY

During the Tanzimat (reform) period, which occupies a very unique place in the history of Ottoman modernization, many new institutions were established. The Tanzimat reforms were also implemented in Cyprus, which had been an Ottoman island since 1571. In this context, the present study aims to investigate the implementation and repercussions of military reform in the Ottoman army establishment and the military services that were institutionalized with the initiation of the system of conscription in Cyprus during the Tanzimat period. Another topic that this work focuses on is the issue of military service by non-Muslim Cypriots.

The Ottoman army corps deployed in Cyprus was an artillery battalion. Cyprus artillery battalion was attached to the artillery regiment which was responsible for defending the fortresses in the Mediterranean. The regiment was under the command of Tophane-i Amire until 1874, and subsequently of the First Army after 1874. The artillery garrison in Cyprus did not have to test itself, because the island had not been a part of any wars the Ottomans fought during the Tanzimat period. With the 1878 Ottoman-British protocol, the administration of Cyprus was transferred to the British, and the Ottoman military presence on the island came to an end.

The system of conscription by lot (*kura usulü*), becoming law in 1846, was also implemented in Cyprus. Yet, the Muslim Cypriots had the privilege of performing their military service only in their home country during the period of peace between 1863 and 1871. This privilege partly was ended in 1871. By 1871, the soldiers who needed to defend the fortresses of Cyprus were recruited from Cypriot Muslims. The remaining ones that hit the lot were sent to other islands of the Mediterranean such as Crete, Rhodes, Lemnos, Cos and Chios to do their military service.

The biggest factor in the Muslims Cypriots' achievement of this privilege has been the Ottoman government's policy, considering the Muslim Cypriots' demand, of preventing the further decline of the Muslim population, which was already smaller than the non-Muslim population of the island.

Allowed by the conscript laws (1846, 1871), some of the well-off Muslim Cypriots did their military service either by giving *bedel-i şahsi* or *bedel-i nakdi*. As revealed in some of the archival documents, during the last years of Ottoman rule in Cyprus, coinciding with the Ottoman-Russian war (1877-1878), the overwhelming majority of those accepting to be a personal replacement (*şahsi bedel*) for the conscripts were the freed slaves.

The topic of *muin*, one of the provisions regulating the right to exemption from military service within the framework of the draw (*kura*) procedure, has been one of the issues that most occupied the local authority in Cyprus as of 1877-1878. Some family

members whose children or husbands were conscripted, requested exemption from military service for their sons or husbands on the grounds that they did not have a person (*muin*) to take care of them. Among the applicants, there are also those who have already been shown *muin*, claiming that they were not able to care for the conscript's family.

Greek Cypriots were among the non-Muslims who were recruited for the Ottoman navy in certain years of the Tanzimat period. In 1847, the recruitment of some Greek Cypriots among the married and agricultural producers for *Tersane-i amire* created resentment among the recruits, and an imperial decree (*irade*) was issued to send these like-ones back to their home and recruit new ones among single, and multi-child families. As an empire-wide solution to the issue of military service by the non-Muslims in general, non-Muslim Cypriots continued to be exempted from military service by paying military exemption tax (*bedel-i askeri*), which replaced the traditional Jizya.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA**Arşiv Vesikaları****Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, İstanbul (BOA)**

Hariciye Mektubi Kalemi (BOA. HR. MKT.), 66/28

İrâde Dâhiliye (İ. DH), nr. 36143, 44659, 62742.

İrâde Meclis-i Vâla (İ.MVL). nr. 2601.

Maliye Nezareti Cizye Muhasebesi Defterleri (ML. VRD. CMH.d.), nr. 1411, 1482.

Maliye Nezareti Mesarifat Muhasebesi Defterleri (ML. MSF. d.), nr., 508.

Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri (ML. VRD.d.), nr. 486, 3738.

Sadaret Dairesi Mektubi Kalemi Meclis-i Vala (A.MKT.MVL.), 115/ 47.

Sadaret Dairesi Mektubi Kalemi Mühimme Odası Belgeleri (A. MKT. MHM.), 299/26, 377/80, 424/91-1.

Taşra Arşivleri Kıbrıs Mutasarrıflığı Belgeleri, Mutasarrıflığın Karpaz Nahiyesi ile Yaptığı Yazışmalar (TŞR.KB.M.), 258/144.

Taşra Arşivleri Kıbrıs Mutasarrıflığı Defterleri (TŞR. KB.d.), nr. 30, 33, 37.

KKTC Girne Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi (GMA)

Mutasarrıflık Defterleri (MD), nr.19.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Aydın, F. (1989). Tanzimat Fermanının İlanından Sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Uygulanan Askeralma Usulleri 1839-1914 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.

Balta, E. vd. (2015). *Kouklia in Nineteenth Century Cyprus on the Ruins of a Once Glorious Paphos*. İstanbul: Isis Press.

Cezâir-i Bahr-i Sefid Vilâyet Salnamesi 1287, 1293.

Collas, B.C.(2005). *1864'te Türkiye. Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni* (T. Tunçdoğan, Çev.). İstanbul: Bileşim Yayınevi.

Çadırcı, M. (1970-74). Anadolu'da Redif Teşkilatının Kuruluşu. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, VIII-XII (14-23), 63-75.

Çadırcı, M. (1972). Ankara'da Nizam-ı Cedit Ortasının Teşkili ve Nizam-ı Cedit Askeri Kanunnamesi. *Belleten*, 36 (141), 1-13.

Çadırcı, M. (1985). Osmanlı İmparatorluğunda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi ve 1846 Tarihli Askerlik Kanunu. *Askeri Tarih Bülteni*, 18, 59-75.

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Çakılcı, D. (2015). Kıbrıs'ta Osmanlı Telgraf İşletmesi, *İÜEF Tarih Dergisi*, II (62), 65-90.

Çakın, N. (1989). Redif Teşkilatı. *Askeri Tarih Bülteni*, XIV, 26, 31-56.

Çiçek, K. (1998). Kıbrıs'ta Muhtarlık Teşkilatı'nın Kuruluşu. (Ed. A. Saydam&K. Çiçek), *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyası'nda Siyaset, Adalet ve Raiyyet* içinde (s. 266-273). Trabzon: Derya Kitabevi.

Çiçek, K. (2002). Interpreters of the Court in the Ottoman Empire as Seen From the Sharia Court Records of Cyprus. *Islamic Law and Society*, 9(1), 1-15.

- Çiçek, K. (2003). Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı (1813-1871). *İslam Ansiklopedisi* (C.28, s. 463-464). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demiryürek, M. (2010). *Nizâm-ı Cedîd'den II. Meşrutiyet'e Osmanlı Reform Sürecinde Kıbrıs*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Dinç, G. (2010). Kıbrıs Saray Tercümanlığı Kurumu (1779-1816), XVI. *Türk Tarih Kongresi*, (20-24 Eylül 2010, Ankara), Cilt 4, 1. Kısım, 423-437.
- Dinç, G.&Çelik, C. (2012). Cyprus Court Interpreters During the Ottoman Period, *Mediterranean Journal of Humanities*, II (2), 45-55.
- Dionyssiou, G. (2009). *The Implementation of Tanzimat Reforms in Cyprus*. Nicosia: MAM.
- Düstur* (h.1293), I. Tertip, cilt 1. İstanbul: Matbaa-yı Amire.
- Engelhardt. (1999). *Tanzimat ve Türkiye* (A. Reşad, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Erdoğan, M. A. (2001). The Judicial Court in Ottoman Cyprus (1580-1630). *Tarih Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*,16, 9-19.
- Erdönmez, C. (2019). Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısındaki Osmanlı-Rusya İlişkilerinin Kıbrıs'a Yansıması: Konsoloslar, Tüccarlar ve Ticaret. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (47), 139-164.
- Erdönmez, C. (2004). *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı(1839-1856)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Erdönmez, C. (2008). Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Bir İrtidât ve Tanassur Vakası, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, X (1) 99- 123.
- Erdönmez, C. (2011). Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856), *Bilig, Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 91-118.
- Erdönmez, C. (2013). Tanzimat Devrinde bazı Kıbrıs Rumlarının Yunan vatandaşlığına geçmelerinden kaynaklanan Hukukî meseleler, *Bilig, Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 64, 175-198.
- Erdönmez, C. (2014). Tanzimat Devrinde Kıbrıs'ta Azat Edilmiş Kölelerin Hukuki ve Sosyo Ekonomik Durumları (1839-1876), *Belleten*, LXXVIII (282), 699-756.
- Gencer, A.İ. (1985). *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Gölen, Z. (2003). 1849-51 Bosna-Hersek İsyanı. *Belleten*, LXVI (247), 905-930.
- Gölen, Z. (2009a). 1857-59 Bosna-Hersek İsyanı. *Belleten*, LXXIII (267), 53-124.
- Gölen, Z. (2009b). *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları, 1839-1878*. Ankara: Alter Yayınları
- Gölen, Z. (2010). *Tanzimat Döneminde Bosna-Hersek*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Gülsoy, U. (2002). Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlikten Muâfiyet Vergisi: Bedel-i Askeri (1855-1909). *Tarih Dergisi*, 37, 93-118.
- Heinzelmann, T. (2009). *Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik yükümlülüğü 1826-1856* (T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hill, G. (1952). *A History of Cyprus, IV*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hill, G. (2015). *Kıbrıs Tarihi. Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948* (N. Serbest, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Jennings, R. C. (1993). *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World (1571-1640)*. New York: New York University.
- Karal, E.Z. (1988a). *Osmanlı Tarihi V, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E.Z. (1988b). *Osmanlı Tarihi, VII. Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, B. Tırnakçı, Çev., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kili, S. & Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1981-1982). Sultan II. Mahmut Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asakir-i Mansure. *İÜFTED*, 12, 127-157.
- Luke, H. (1989). *Cyprus Under the Turks*, Nicosia: K.Rüstem&Brother
- Moreau, O. & Quamber, R. (1997). The Recruitment of Bosnian soldiers during the 19th Century (1826-1876). *Islamic Studies*, Special Issue: Islam in the Balkans, 36, 2/3, 263-279.
- Moreau, O. (1999). Bosnian Resistance Against Conscription in the Nineteenth Century. E. Zürcher (Ed.) *Arming the State. Military Conscription In the Middle East and Central Asia, 1775-1925 içinde* (s.129-138). London: I.B. Tauris.
- Os, N. (1999). Taking Care of Soldiers' Families: The Ottoman State and the Muinsiz Aile Maası. E. Zürcher (Ed.). *Arming the State. Military Conscription in the Middle East and Central Asia, 1775-1925 içinde* (s. 95-110). London: I.B. Tauris.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs: Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*. (2000).T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı, İstanbul.
- Panzac, D. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850*, (S. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Papadopulos, T.(1965). *Texts and studies of the History of Cyprus I. Social and historical data on population (1571-1878)*. Nicosia: Cyprus Research Center.
- Salnâme-i Askeri* (1282, 1293). İstanbul: Mekteb-i Harbîye-i Şahâne
- Salvator, L. (1983). *Levkosia. The Capital of Cyprus*, London: Trigraph.
- Samani, H. & Onurkan Samani, M. (2017). Tanzimat Döneminde Kıbrıs'ta Zaptiye Teşkilatı, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 735-747.
- Samani, H. (2006). *Tanzimat Devrinde Kıbrıs 1839-1878* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Samani, H. (2017). Tanzimat Döneminde Kıbrıs Ticareti, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 790-814.
- Samani, H. (2018a). The Primary Schools (sibyans) in Ottoman Cyprus During the Tanzimat Reform Era (1839–1878), *Quality&Quantity: International Journal of Methodology*, 52 (1), 205-214.
- Samani, H. (2018b). Tanzimat Döneminde Kıbrıs'ta Modern Belediyeciliğin Başlangıcı ve Lefkoşa Belediyesi, *Belleten*, 82 (294), 587-626.
- Sancaktar, C. (2012). Historical Construction and Development of Bosniak Nation. *Alternatives Turkish Journal of International Relations*. 11 (1), 1-17.

- Shaw, S. (1975). The Nineteenth Century Ottoman Tax Reforms and Revenues System. *International Journal of Middle East Studies*, 6, 421-459.
- Şener, A. (1990). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Şimşek, V. (2005). *Ottoman Military Recruitment and the Recruit: 1826-1853*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Şimşek, V. (2014). The First "Little Mehmeds": Conscripts for the Ottoman Army, 1826-53. *Osmanlı Araştırmaları*, 44, 265-311.
- Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi*, III, 5. Kısım, 1793-1908. (1978). Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Uzun, A. (2002). *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*. İstanbul: Eren
- Yaramış, A. (2002). *II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız G. (2013). *Kara Kuvvetleri. Osmanlı Askerî Tarihi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Ed. Gültekin Yıldız. İstanbul: Timaş, 35-78.
- Yıldız, G. (2009). *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*. İstanbul: Kitabevi.
- Zürcher, E. (1999). The Ottoman Conscription System in Theory and Practice. Arming the State. E. Zürcher (Ed.), *Military Conscription in the Middle East and Central Asia, 1775-1925* içinde (s. 79-94). London: I.B. Tauris.